

การศึกษาคุณภาพ ปริมาณและพฤติกรรมการใช้น้ำดื่มของ ชุมชนชาวไทยในชนบท : การวิจัยเชิงคุณภาพ

อรพินทร์ พิทักษ์มหาเขต*

อมรา สุนทรธาดา*

บทนำ

การจัดการน้ำสะอาดเพื่อใช้บริโภคสำหรับชาวชนบท เป็นกิจกรรมการพัฒนา
ด้านสาธารณสุขมูลฐานกิจกรรมหนึ่งที่กระทรวงสาธารณสุขกำลังเร่งดำเนินการให้เป็น
ไปตามเป้าหมาย กล่าวคือ พยายามเร่งจัดหาภาชนะเก็บน้ำดื่มให้ครบทุกครัวเรือนเท่า
ที่จะทำได้ เป้าหมายสำหรับดำเนินการด้านการควบคุมคุณภาพน้ำดื่ม และการจัดการน้ำ
ดื่มได้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 อย่างไรก็ตามแม้ว่า
จะมีการรณรงค์จัดหาสะอาดไว้เพื่อบริโภคสำหรับชาวชนบท กลับปรากฏว่ามีชาว
ชนบทจำนวนไม่น้อยยังคงรักษาพฤติกรรมการเลือกน้ำดื่มไม่เปลี่ยนแปลงไปจากริธีดั้ง
เดิมที่ถือปฏิบัติมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ฉะนั้นการพยายามที่จะทำให้ชาวชนบทเปลี่ยน
แปลงพฤติกรรมเกี่ยวกับน้ำดื่มจึงเป็นประเด็นสำคัญที่อาจส่งผลกระทบต่อสัมฤทธิ์ผลของโครง
การพัฒนาแหล่งน้ำดื่มได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการเลือกน้ำดื่มจากแหล่งน้ำต่าง ๆ
และปริมาณน้ำดื่มของชาวชนบท 4 หมู่บ้านในทั้ง 4 ภาคของประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหเกี่ยวกับน้ำดื่มของชาวชนบท
ไทยใน 4 หมู่บ้านดังกล่าว

* สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครชัยศรี นครปฐม 73170

วิธีดำเนินการวิจัยและแหล่งที่มาของข้อมูล

ระเบียบวิธีวิจัยของการศึกษานี้เป็นระเบียบวิจัยผสมทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ได้แก่การเก็บตัวอย่างน้ำเพื่อตรวจคุณภาพน้ำดื่มซึ่งเป็นการศึกษาด้านแบคทีเรียวิทยา การสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่างด้วยแบบสำรวจที่กำหนดไว้ล่วงหน้าเพื่อค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการใช้น้ำดื่ม และทัศนคติของชาวชนบทต่อการเลือกน้ำดื่ม และการสนทนากลุ่มเพื่อค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกน้ำดื่ม ปริมาณน้ำที่ดื่มในครัวเรือน ความเชื่อ ค่านิยมในการเลือกประเภทของน้ำดื่ม ตลอดจนวิธีการทำน้ำให้สะอาดก่อนดื่ม

การวิจัยนี้เป็นการเก็บรวบรวมด้วยวิธีจัดกลุ่มสนทนา โดยจัดทำขึ้นในเดือนตุลาคมและพฤศจิกายน 2528 ตั้งรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มตัวอย่างและผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มดังนี้

กลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ศึกษาคือชาวชนบทในประเทศไทย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ทำการสุ่มตัวอย่าง 4 จังหวัด จากทั้ง 4 ภาค ภาคละจังหวัด จังหวัดละ 1 หมู่บ้าน ได้หมู่บ้านตัวอย่างดังนี้

ก. ภาคเหนือ จังหวัดลำปาง ได้แก่ หมู่บ้านน้ำจ้ำ หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงใต้ อำเภอองาว

ข. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ หมู่บ้านวังรางใหญ่ หมู่ที่ 6 ตำบลมะเกลือเก่า อำเภอสูงเนิน

ค. ภาคกลาง จังหวัดราชบุรี ได้แก่ หมู่บ้านท่าราบ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ตำบลบางแพ อำเภอบางแพ

ง. ภาคใต้ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ หมู่บ้านในไส หมู่ที่ 2 ตำบลท่าชนะ อำเภอท่าชนะ

จำนวนตัวอย่าง 136 คน เป็นสตรีอายุระหว่าง 20 ถึง 60 ปี 108 คน และชายอายุระหว่าง 49 ถึง 60 ปี 28 คน แบ่งเป็นกลุ่มสนทนา 17 กลุ่ม มีรายละเอียดในการจัดกลุ่มสนทนาดังนี้

- กลุ่มสตรีอายุ 20-34 ปี หมู่บ้านละ 2 กลุ่มรวมทั้งหมด 8 กลุ่ม มี 45 คน
- กลุ่มสตรีอายุ 35-45 ปี หมู่บ้านละ 2 กลุ่มรวมทั้งหมด 8 กลุ่ม มี 48 คน
- กลุ่มผู้สูงอายุ 46-60 ปี หมู่บ้านละ 1 กลุ่มรวมทั้งหมด 4 กลุ่ม เป็นชาย 20 คน หญิง 15 คน

และผู้นำในหมู่บ้าน ครู ฯลฯ หมู่บ้านละ 2 คน ซึ่งเป็นชายทั้งหมดรวม 8 คน การเลือกคนเข้ากลุ่มสนทนา ใช้เกณฑ์ที่ว่ามีการศึกษาใกล้เคียงกัน มีอาชีพคล้ายคลึงกันและมีอายุอยู่ในกลุ่มดังกล่าวข้างต้น เหตุที่เน้นไปที่กลุ่มสตรีที่เป็นมารดาและผู้สูงอายุชาย-หญิงเพราะบุคคลเหล่านี้ จะมีส่วนในการจัดหาน้ำดื่มในครัวเรือน การกำหนดอายุ 20-60 ปี จะช่วยให้ได้บุคคลที่ให้ข้อมูลที่อยากจะทราบได้ชัดเจน

องค์ประกอบของการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย

- ก) คู่มือในการสนทนา (guideline) เป็นคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องน้ำดื่มในค่านต่าง ๆ ที่จัดขึ้นโดยคำถามผ่านการทดลองใช้ (try out) และแก้ไขปรับปรุงมาแล้ว คำถามเหล่านี้จะช่วยในการสนทนากลุ่มและควบคุมการสนทนาให้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงประเด็นภายในเวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมง
- ข) การเตรียมคนเข้ากลุ่มสนทนา มีการคัดเลือกคนที่มีภูมิหลังใกล้เคียงกันให้เข้ากลุ่มสนทนาเดียวกันเพื่อให้ประเด็นเรื่องในการสนทนาลึกซึ้งขึ้น ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้เกณฑ์เฉพาะการศึกษา อาชีพและอายุ ซึ่งได้ทำการคัดเลือกให้ได้คนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ได้ในแต่ละหมู่บ้าน แล้วทำการนัดหมายเวลาที่จะสนทนากลุ่ม

- ค) ขณะสนทนากลุ่ม ในกลุ่มสนทนาจะมีผู้นำการสนทนา 1 คนเรียกว่า พิธีกร (Moderator) คอยถามคำถามเป็นการนำกลุ่มสนทนา แล้วยังมีการ บันทึกข้อมูลทั้งด้วยวิธีจดคำสนทนาโดยผู้จดบันทึก (Note taker) และ ด้วยการบันทึกเสียงโดยใช้เทปบันทึกเสียง ขณะสนทนากลุ่มจะมีเจ้าหน้าที่คอยกันคนอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องไม่ให้เข้ามาร่วมวงสนทนาได้
- ง) เมื่อเสร็จสิ้นการสนทนากลุ่ม จะทำการถอดเทปบันทึกเสียงออกเป็นตัวอักษรและนำข้อมูลที่ได้นี้กับข้อมูลที่ได้จดบันทึกไว้ รวมทั้งข้อความจากการสัมภาษณ์ผู้นำในหมู่บ้านมาวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงบรรยาย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ลักษณะทั่วไปของประชากรในหมู่บ้านตัวอย่าง ชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา 4 มีอาชีพทำนา ทำไร่ หรือรับจ้าง ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง มีรายได้พอเลี้ยงตัวไปวัน ๆ มีครอบครัวแล้ว เป็นคนในท้องถิ่นนั้น มีคนในวัยหนุ่มสาวเกือบครึ่งของหมู่บ้าน ที่ไปประกอบอาชีพที่อื่นแต่ส่งเงินกลับไปให้พ่อแม่ที่เลี้ยงลูกให้ที่ในหมู่บ้านดังกล่าว ซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปใน 4 หมู่บ้านดังนี้

ภาคเหนือ : บ้านน้ำจ่า หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงใต้ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีขนาดจำนวนครัวเรือนรวม 304 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว แยกเรือนจากพ่อแม่หลังจากแต่งงานแล้ว อาชีพส่วนใหญ่ได้แก่การทำนา อาชีพรองคือการทำไร่ปลูกถั่วลิสง และข้าวโพด ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนพื้นบ้านทางภาคเหนือ มีประมาณ 10 ครัวเรือนที่ย้ายมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ขอนแก่น นครราชสีมา และอุบลราชธานี) ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านจัดว่ายากจน จำนวนที่ดินถือครองมีแตกต่างกัน ครัวเรือนที่มีที่ดินทำนาทำไร่สูงสุดมีประมาณ 10 ไร่ ครัวเรือนที่ถือครองที่ดินต่ำสุด มีประมาณ 2 งาน ผลผลิตการเกษตรมีไว้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านนี้มีที่ดินทำกิน ครัวเรือนที่มีที่ดินมากจะทำทั้งไร่นาและนา ครัว-

เรือนที่มีที่ดินน้อย จะทำไร่ปลูกข้าวโพดและถั่วลิสง นอกจากอาชีพหลักแล้ว คนหนุ่มสาวในหมู่บ้านนี้นิยมออกไปหางานทำในกรุงเทพมหานคร เป็นลูกจ้างในโรงงานต่าง ๆ

ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ได้แก่ปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากชาวบ้านมีที่ดินทำกินจำนวนน้อย ผลผลิตได้น้อย และราคาผลผลิตไม่แน่นอน นอกจากนี้ชาวบ้านยังประสบปัญหาเรื่องแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรน้ำไม่พอเพียงสำหรับการเพาะปลูก

สำหรับแหล่งน้ำเพื่อการบริโภค ชาวบ้านน้ำจืดอาศัยน้ำจากบ่อขุดเป็นแหล่งน้ำดื่มและน้ำใช้ภายในครัวเรือน แหล่งน้ำสาธารณะประจำหมู่บ้านมีสองแห่งเป็นบ่อขุดที่รัฐบาลมาจัดสร้างไว้ให้ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์พอสมควร (ใช้เป็นบางบ้านเท่านั้น เพราะส่วนใหญ่มีบ่อขุดของตนเองอยู่ภายในบริเวณบ้านแล้ว) นอกจากนี้ทางรัฐบาลได้จัดสร้างเครื่องกรองน้ำสำหรับดื่มให้เป็นตัวอย่าง สำหรับให้ชาวบ้านซื้อเครื่องกรองน้ำไปใช้ประจำบ้าน ราคาเครื่องละ 200 บาท ซึ่งชาวบ้านสามารถซื้อโดยผ่อนส่งกับทางการได้ แต่ชาวบ้านไม่สนใจเท่าที่ควร อ้างว่าไม่มีเงินและน้ำที่ใช้ดื่มอยู่ทุกวันก็ใสพอเพียงแล้ว ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องซื้อเครื่องกรองน้ำแต่อย่างใด

จากการสนทนากับชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านได้รับการยืนยันว่า บ้านน้ำจืดไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องน้ำดื่มน้ำใช้แต่ประการใด มีน้ำพอเพียงตลอดปี มีปัญหาเฉพาะน้ำใช้เพื่อการเกษตรเท่านั้นที่ไม่อุดมสมบูรณ์ และต้องการให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือโดยเร่งด่วน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : บ้านวังรางใหญ่ หมู่ที่ 6 ต.มะเกลือเก่า อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา บ้านวังรางใหญ่มีครัวเรือน 195 ครัวเรือน มีศูนย์รวมอยู่ที่วัด สภาพความเป็นอยู่ในหมู่บ้านค่อนข้างสงบ ไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านวังรางใหญ่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ถนนเข้าหมู่บ้านเป็นดินลูกรัง ซึ่งเพิ่งจะมีถนนใช้ประมาณ 2-3 ปีมาดีเอง สภาพครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย สตรีส่วนใหญ่แต่งงานเร็ว อายุประมาณ 15-16 ปี เมื่อแต่งงานแล้วก็อาศัยอยู่กับพ่อแม่ ชาวบ้านส่วนใหญ่เรียนไม่จบชั้นประถมศึกษาที่ 4 คือ

เรียนแค่ชั้นประถมปีที่ 2 บ้าง ไม่ได้เรียนหนังสือเลยบ้าง อาชีพสวนใหญ่ทำไร่มัน ลำปะหลัง (ปีละ 1 ครั้ง) หรือทำไร่ข้าวโพด (ปีละ 2 ครั้ง) ไร่ละหุง ไร่ถั่ว และยังเลี้ยง หมู เป็ด ไก่ ข่าย สวนโกนั้นเลี้ยงไม่ได้มักจะตายหมด ชาวบ้านสวนใหญ่มีที่ดินน้อย ประมาณ 2-3 ไร่ ที่สีมากประมาณ 15 ไร่ ก็มีน้อยคน และมีนายทุน 2-3 ราย ที่มีเป็นร้อย ไร่ พวกที่ไม่มียี่ด็นก็ยังมีอาชีพรับจ้างทำไร่ในหมู่บ้าน ได้ค่าแรงวันละ 35 บาท ประชากรสวนใหญ่เป็นคนพื้นบ้านหรืออพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านนี้เมื่อ 30-40 ปี จะมีประมาณ 10-15 ครัวเรือนที่เพิ่งย้ายมาจากภาคเหนือหรือจังหวัดอื่นในภาคนี้ (บุรีรัมย์ ชัยภูมิ นครสวรรค์ อ.พิมาย นครราชสีมา) พวกที่ย้ายถิ่นเข้ามาก็มักจะเข้าไปตั้งร้านค้าขาย เช่น ขายกับข้าว ของชำ ฯลฯ โดยอาศัยซื้อจากตลาดในอำเภอเมือง ซึ่งมีรถวิ่งเข้าออก หมู่บ้านวันละ 1 เที่ยว (ระยะทางไปตลาด 20 ก.ม.) ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน จัดว่ามีพอกินไปวัน ๆ

ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ได้แก่ปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะผลผลิตที่ได้ไม่แน่นอน ราคาคงของผลผลิตยังไม่ค่อยดีอีกด้วย นอกจากนี้ยังมี ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ชาวบ้านเจ็บป่วยบ่อย เช่น การเป็นบิด หรือท้องเสีย เป็น กันบ่อยมาก ซึ่งก็คิดว่าสาเหตุคงมาจากน้ำและอาหาร แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลง บริโภคนิสัย พอไม่สบายก็รักษากันไป ไม่ได้มีการป้องกัน แม้จะเป็นกันบ่อยมากก็ตาม เวลาไม่สบายชาวบ้านนิยมไปโรงพยาบาลสูงเนินซึ่งอยู่ห่างประมาณ 22 กิโลเมตร แม้จะมีสถานีอนามัยมะเกลือเก่าอยู่ใกล้กว่า (18 กิโลเมตร) ก็ตาม หมู่บ้านนี้อยู่ห่างจากตัว อำเภอเมืองสูงเนิน ประมาณ 24 กิโลเมตร

สำหรับแหล่งน้ำเพื่อบริโภค ห้วย (สระ) 1 ห้วย (ซึ่งสร้างโดยโครงการ กสช.) อยู่ในบริเวณวัด มีคลองน้ำ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า (ลำ) คลองลำลาย ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร และมีฝายน้ำอีกหนึ่งแห่ง แหล่งน้ำเหล่านี้ส่วนใหญ่ น้ำจะแห้งตอนฤดูแล้งทำให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำดื่ม-น้ำใช้เป็นอย่างมาก และน้ำในคลอง ลำลายและฝายน้ำก็ไม่สะอาดเนื่องจากหังคักมาคิมและอาบซักล้างลงไปด้วย แม้ชาวบ้านจะชอบการคิมน้ำฝน แต่ก็ไม่มีโอ่งพอนที่จะเก็บน้ำฝนไว้คิมได้ตลอดปี อย่างมากก็แค่ 6 เดือน บางบ้านรอน้ำฝนไว้คิมพอนหมดหน้าฝนน้ำที่รองไว้ก็หมดเช่นกัน จึงต้องอาศัย

น้ำจากคลองและฝาย โดยการตักมาใส่โอ่งหรือไห รอให้ตกตะกอนแล้วจึงใช้ดื่ม แต่บางครั้งก็ดื่มทั้งขุ่น ๆ อย่างนั้นเลย ชาวบ้านที่เฝ้าขาดแคลนทั้งน้ำดื่ม-น้ำใช้และน้ำเพื่อการเกษตร

จากการสนทนากับชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน ได้รับการยืนยันว่าขาดแคลนน้ำบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตรมาก อยากให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือโดยเฉพาะการขุดสระน้ำให้อีกและถ้าเป็นไปได้ชาวบ้านยังอยากได้โอ่งน้ำหรือถังเก็บน้ำฝนสาธารณะ ซึ่งจะอยู่ที่บริเวณวัดก็ได้

ภาคกลาง : บ้านท่าราบ หมู่ที่ 6 และ 7 ต.บางแพ จ.ราชบุรี ในหมู่ที่ 6 มี 80 ครัวเรือน ส่วนหมู่ที่ 7 มี 90 ครัวเรือน ประชากรในทั้ง 2 หมู่บ้านมักจะเป็นญาติพี่น้องกัน พื้นที่ก็เป็นบริเวณใกล้เคียงกัน มีศูนย์รวมอยู่ที่วัดท่าราบเช่นเดียวกัน สภาพความเป็นอยู่ในหมู่บ้านท่าราบค่อนข้างสงบ แทบจะไม่มีโจรผู้ร้าย สภาพครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยาย สตรีส่วนใหญ่แต่งงานเมื่ออายุประมาณ 16-17 ปี เมื่อแต่งงานแล้วก็ยังอยู่ร่วมกับพ่อแม่ อาศัยพ่อแม่ช่วยเลี้ยงดูลูก (จนอายุประมาณ 40 ปี ถ้ามีสมาชิกในครัวเรือนหลายคนจึงแยกบ้าน) ชาวบ้านส่วนใหญ่จบชั้นประถมปีที่ 4 พออ่านออกเขียนได้ อาชีพส่วนใหญ่จะทำนา รับจ้างทั่วไป และเลี้ยงหมู การทำนาจะเป็นการเช่าที่ดินทำนา จากนายทุน 3-4 รายในหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่มีที่นาเป็นของตัวเอง มีเพียง 4-5 ครัวเรือนที่เลี้ยงวัวสำหรับไถนา นอกจากนั้นก็ใช้การเช่ารถไถนาโดยเสียค่าเช่ารถไถประมาณไร่ละ 100 บาท เมื่อพ้นจากหน้านาก็จะไปรับจ้างต่าง ๆ เช่น รับจ้างขุดดินบ้างหรือบางทีก็เข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อหางานทำหรือไปหางานจากหมู่บ้านอื่น ๆ ทำ นอกจากนี้ยังมีบางส่วนที่เลี้ยงหมู โดยเลี้ยงแม่หมูเพื่อขายลูกหมู ประชากรในหมู่บ้านท่าราบมีผู้ใหญ่เป็นคนพื้นบ้านมีประมาณ 7-8 ครัวเรือนที่ย้ายถิ่นมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศรีสะเกษ สุรินทร์ ฯลฯ) ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านจัดว่าหากินไปวัน ๆ เพราะอาศัยการกู้ยืมจากนายทุนแล้วเช่าที่นาเพื่อใช้หนี้

ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ได้แก่ปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากต้องเช่าที่นา / ผลผลิตและราคาไม่แน่นอน ส่วนใหญ่ได้ผลผลิตพอค่าเช่านา

และใช้หนี้ที่กู้ยืมไปในระหว่างปีเท่านั้น และถึงแม้จะมีการย้ายถิ่นชั่วคราวเข้าไปทำงานในเมือง หรือกรุงเทพมหานครรายได้ก็แค่พอประทังชีวิตไปวัน ๆ ส่วนเรื่องน้ำสำหรับการเกษตรแม้จะมีคลองชลประทานส่งน้ำผ่าน แต่ก็ยังขาดแคลนเครื่องสูบน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร

สำหรับแหล่งน้ำเพื่อการบริโภค หมู่บ้านท่าราบตั้งอยู่ในเขตสุขาภิบาล เพราะห่างจากอำเภอบางแพประมาณ 1-2 กิโลเมตร มีแหล่งน้ำทั้งน้ำประปาและน้ำฝน จึงไม่ประสบกับการขาดแคลนน้ำดื่มน้ำใช้ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีโอ่งรองน้ำฝนไว้ใช้ดื่มได้ตลอดปี มีเพียงบางบ้านที่ขาดแคลนก็ยังพอขอแบ่งปันกันดื่มได้ แต่ชาวบ้านประสบปัญหาคุณภาพของน้ำประปาที่ทางสุขาภิบาลจัดให้ การจ่ายน้ำประปาคือการนำน้ำบาดาลส่งไปตามท่อ สภาพน้ำไม่สะอาด และมีสิ่งปนเปื้อนออกมาเสมอ ๆ ถ้าหากจำเป็นต้องใช้น้ำประปาจริง ๆ ชาวบ้านก็จะรองน้ำตั้งทิ้งไว้ให้ตกตะกอนก่อนแล้วจึงนำมาไปใช้ ปัจจุบันหมู่บ้านนี้ยังมีสระน้ำซึ่งกรมทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้ที่วัดท่าราบหนึ่งสระซึ่งน้ำก็ยังใช้ได้ตลอดปี

จากการสนทนากับชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านทั้งหมู่ที่ 6 และ 7 ได้รับการยืนยันว่าหมู่บ้านท่าราบ ส่วนใหญ่แล้วไม่มีปัญหาทั้งเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ และน้ำเพื่อการเกษตร แต่ก็ยังมีเพียงส่วนน้อยที่อยากได้ถังเก็บน้ำฝนสาธารณะขนาดใหญ่ ซึ่งอาจจะทำไว้ที่ศูนย์กลางหมู่บ้าน เช่นที่วัดท่าราบก็ได้เพื่อที่ชาวบ้านครัวเรือนใดเค็คร้อนจะได้ไปรองน้ำมาใช้ได้

ภาคใต้ : บ้านในไส ต.ท่าชนะ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 95 ครัวเรือน (เฉพาะที่มีเลขบ้าน) ไม่มีเลขบ้านประมาณ 10 ครัวเรือน อาชีพหลักคือการทำนา ชาวบ้านมีที่นาเป็นของตนเองทุกครัวเรือน จำนวนที่ดินถือครองสูงสุด ประมาณ 30 ไร่ อาชีพรองคือการทำน้ำตาล ซึ่งทำหลังจากทำนาเสร็จแล้ว รายได้ส่วนใหญ่ได้จากการทำนา ประชากรเป็นคนพื้นบ้าน ไม่มีคนต่างถิ่นย้ายเข้ามา แต่มีคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวออกไปทำงานทำต่างจังหวัดบ้างเหมือนกัน ส่วนใหญ่ไปค้าขาย

บ้านในไร่ หมู่ที่ 2 อยู่ห่างจากตัวอำเภอท่าชนะประมาณ 3 กิโลเมตร ชาวบ้านอาศัยรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะเดินทางระหว่างหมู่บ้านกับอำเภอ หมู่บ้านนี้ตั้งมาประมาณ 30 ปีแล้วมีผู้ใหญ่บ้านปกครองในอดีตจนปัจจุบัน รวม 4 คน ปัจจุบันมี ผสส. และ อสม. ประจำหมู่บ้านได้ 3 ปีแล้ว ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ไม่มีโรงเรียน และวัด เด็กของหมู่บ้านไปอาศัยเรียนกับหมู่ที่ 4 อยู่ห่างออกไปประมาณ 1 กิโลเมตร หมู่บ้านมีสระน้ำสาธารณะ 1 แห่งสร้างจากเงิน กสช.ชาวบ้านไม่ได้ใช้ประโยชน์เท่าที่ควร เพราะน้ำขุ่นเอาไว้เป็นที่ให้เด็กเล่น ยังไม่มีบ่อบาดาล ชาวบ้านไม่เคียดคร้อนเรื่องน้ำดื่ม เพราะขุดบ่อเอาไว้ใช้เองเกือบทุกบ้าน บ้านในไร่ยังไม่มีโครงการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยใด ๆ ทั้งสิ้น มีเฉพาะ ผสส. และ อสม. ที่แต่งตั้งให้ดูแลรับผิดชอบเพื่อนบ้าน 10 ครัวเรือนต่อ ผสส. 1 คน ยังไม่มีการริเริ่มโครงการใด ๆ ทั้งสิ้น การเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ก็เจ็บป่วยด้วยสาเหตุธรรมดา เช่น ปวดหัว ปวดท้อง ไม่มีโรคระบาดร้ายแรงแต่อย่างใด

ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการเลือกน้ำดื่มจากแหล่งน้ำต่าง ๆ และปริมาณน้ำดื่มพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการเลือกน้ำดื่มนั้น ปัจจัยหลัก ได้แก่ รสชาติของน้ำดื่ม และแหล่งน้ำดื่มที่มีอยู่

ก) รสชาติของน้ำดื่ม ระหว่างกลิน สี และรสชาติของน้ำดื่มซึ่งมีความสำคัญต่อการเลือกน้ำดื่มของชาวชนบทอย่างยิ่งนั้น รสชาติจะมีความสำคัญเป็นอันดับแรก ชาวชนบทมีความผูกพันกับรสชาติของน้ำดื่มเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่มสาวหรือสูงอายุ หากต้องดื่มน้ำอย่างอื่นจากที่เคยชอบดื่มน้ำจะรู้สึกไม่ถูกปาก น้ำที่สะอาดน้ำดื่มของทั้ง 4 หมู่บ้านจะต่างกัน ชาวบ้านน้ำจืดและชาวบ้านในไร่จะชอบน้ำจากบ่อขุด เพราะมีกลิ่นหอมดินหรือหอมอิฐที่ใช้ก่อทำบ่อ รสชาติไม่กร่อย ดื่มน้ำแล้วอิมท้อง ชื่นใจกว่าน้ำดื่ม น้ำกรองหรือแม้แต่ น้ำฝน ส่วนชาวบ้านวังรางใหญ่และชาวบ้านท่าราบชอบดื่มน้ำฝนเอามาก ๆ ด้วยรู้สึกว่าน้ำฝนมีรสชาติ อร่อย ใสสะอาด และไม่มึนกลิ่น ทำให้รู้สึกว่าดื่มน้ำที่สะอาด ซึ่งถ้ามีน้ำฝนให้เลือกก็จะเลือกดื่มน้ำฝน แต่ในความเป็นจริงแล้ว ชาวบ้านวังรางใหญ่ขาดแคลนน้ำฝนไว้เก็บน้ำฝน จึงต้องดื่มน้ำจากห้วยหรือคลอง ฯลฯ แทน ชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านจะยึดหลักว่าถ้าน้ำจืดก็จะดื่มน้ำนั้นสะอาด

เมื่อมีรสชาติถูกปากก็ชอบดื่ม เหตุที่ชาวบ้านชอบดื่มน้ำต่างกันไปเป็นเพราะความเคยชินในการดื่มนั้น ๆ มาตั้งแต่เด็ก

ข) แหล่งน้ำดื่มที่มีอยู่ในแต่ละหมู่บ้านเป็นตัวกำหนดน้ำดื่มของชาวบ้าน แต่ละหมู่บ้านดังนี้

(1) น้ำบ่อ ชาวบ้านน้ำจ้ำและชาวบ้านโนไธ ส่วนใหญ่มีบ่อน้ำในบ้าน ทั้งยังมีการเก็บพักน้ำไว้ในโอ่งหนึ่งถึงสองวันก่อนดื่ม เพื่อน้ำจะได้เย็นใส และมีรสชาติดีขึ้น น้ำจากบ่อต่างกันจะมีรสชาติต่างกัน เพราะค่าน้ำและประเภทของชั้นดินต่างกัน น้ำบ่อที่มีลักษณะขุ่นมีฝ้ามืดองจับอยู่บนผิวหน้าของน้ำเนื่องจากมีใบไม้ตกลงไปสะสมในบ่อมาก ซึ่งมักจะเกิดเสมอกับบ่อขุดที่อยู่ใกล้สระน้ำ แคคสองไม่ถึง ชาวบ้านน้ำจ้ำเรียกน้ำบ่อที่มีลักษณะดังกล่าวว่า น้ำขาก ซึ่งชาวบ้านจะไม่ดื่ม ชาวบ้านวังวางใหญ่ไม่มีบ่อน้ำ ห้าง ๆ ที่อยากได้บ่อน้ำสาธารณะเหมือนกัน แต่เท่าที่เคยขุดก็หาค่าน้ำไม่พบ ส่วนชาวบ้านท่าราบนั้น ไม่ชอบน้ำบ่อเพราะมีภาชนะเก็บน้ำฝนไว้ดื่มได้ตลอดปี ทำให้น้ำบ่อที่มีอยู่ถูกถมไปเป็นส่วนใหญ่

(2) น้ำฝน ชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านเลือกดื่มน้ำฝนต่างกัน ชาวบ้านน้ำจ้ำนิยมดื่มน้ำบ่อ ไม่ชอบดื่มน้ำฝนเพราะ

- น้ำฝนไม่สะอาด น้ำฝนที่รองจากหลังคาบ้านที่มุงด้วยหญ้าคานั้นไม่สะอาด จะขุ่นและมีฝุ่นเจือปนมาก ส่วนบ้านที่ไม่ใช่หลังคาหญ้าคา เมื่อรองน้ำฝนสะอาดได้แต่ไม่มีฝาปิดก็พบปัญหาในการเก็บน้ำฝนแล้วมีลูกน้ำทำให้รู้สึกว่าน้ำฝนนี้ไม่สะอาด ไม่เหมาะสำหรับดื่ม

- ไม่มีภาชนะเก็บน้ำฝน เพราะฝนไม่ได้ตกตลอดปี หากต้องการน้ำฝนไว้ดื่มจะต้องมีโอ่งหลาย ๆ ใบสำหรับเก็บน้ำ ซึ่งชาวบ้านก็ขาดแคลนเงินซื้อโอ่งด้วย

- รสชาติของน้ำฝน ซึ่งเป็นประการสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านน้ำจ้ำไม่ดื่มน้ำฝนเพราะไม่ชอบรสชาติของน้ำฝน

ชาวบ้านวังรางใหญ่ ชอบค้ำน้ำฝนมาก แต่เนื่องจากไม่มีภาชนะเก็บน้ำไว้ค้ำตลอดปีจึงต้องค้ำน้ำห้วยและน้ำคลอง ส่วนน้ำฝนก็จะมีให้ค้ำเฉพาะช่วงฝนตกเท่านั้น ชาวบ้านท่าราบ ชอบค้ำน้ำฝนเพราะรสชาติถูกปากและส่วนใหญ่มีโอ่งมากพอที่จะใช้เก็บน้ำฝนไว้ค้ำได้ตลอดปี ชาวบ้านในไร่ มีความนิยมค้ำน้ำบ่อ และก็ยังค้ำน้ำฝนด้วย แต่น้ำฝนต้องมีภาชนะเก็บน้ำจำนวนมาก เลยค้ำน้ำบ่อมากกว่า

(3) น้ำห้วย น้ำคลอง ชาวบ้านน้ำจ้ำ หมายถึง น้ำที่ซึ่งอยู่ตามห้วย หนอง ในท้องนา หรือในแม่น้ำลำคลองซึ่งชาวบ้านจะไม่ค้ำเพราะสกปรกมาก มีทั้งอุจจาระ ปัสสาวะเจือปนอยู่มากซ้ำมีซากสัตว์ตายลอยน้ำอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามแม้ชาวบ้านวังรางใหญ่จะพบน้ำห้วย น้ำคลอง สกปรกเช่นเดียวกับชาวบ้านน้ำจ้ำ แต่ยังจำเป็นต้องค้ำน้ำจากแหล่งดังกล่าว เพราะไม่สามารถหาน้ำจากแหล่งอื่น ๆ ได้

(4) น้ำประปา มีเพียงชาวบ้านท่าราบเท่านั้นที่มีน้ำประปาในหมู่บ้าน แต่ก็ยังเป็นน้ำประปาที่ไม่สะอาดเท่าที่ควร ชาวบ้านเลยไม่ค้ำ เพราะรู้สึกว่่าน้ำประปานั้นค้ำ ค้ำแล้วก็ยังไม่น้ำค้ำ มีตะกอนเยอะและกร่อย หากเป็นน้ำประปาที่ผ่านขั้นตอนการกรอง น่าเชื่อ สะอาดแบบน้ำประปาในกรุงเทพมหานครชาวบ้านถึงจะค้ำ ส่วนในหมู่บ้านอื่น ๆ ยังไม่มีน้ำประปา และจากการสอบถามเกี่ยวกับความต้องการน้ำประปาไว้ค้ำ ชาวบ้านน้ำจ้ำและชาวบ้านในไร่ไม่เห็นความจำเป็นหากมีน้ำประปาจริง ๆ ก็คงไว้ใช้ซักล้าง ไม่ค้ำเพราะน้ำจากท่อประปามีกลิ่นเหม็นสนิมเหล็ก แต่ชาวบ้านวังรางใหญ่มีความต้องการน้ำประปา ซึ่งความจริงชาวบ้านวังรางใหญ่ต้องการน้ำค้ำมากโดยไม่คำนึงว่าจะมาจากแหล่งใดเพราะแหล่งน้ำที่มีอยู่นั้นน้ำสกปรกมาก

ปริมาณของน้ำค้ำ ในทั้ง 4 หมู่บ้านนั้นแต่ละวันในแต่ละครัวเรือนปริมาณน้ำค้ำไม่แน่นอน ถ้าอยู่บ้านธรรมดาคนละประมาณ 1 ลิตรต่อวัน ถ้าต้องออกไปทำไร่นานา จะประมาณคนละ 1-2 ลิตรต่อวัน หากอากาศร้อนมาก ๆ ก็อาจจะถึงคนละ 1 แกลลอนต่อวัน ดังนั้นปริมาณน้ำที่ค้ำจึงขึ้นอยู่กับสภาพอากาศและกิจกรรมของบุคคลเหล่านั้น

พฤติกรรมการเก็บรักษาน้ำดื่ม ชาวบ้านมีวิธีเก็บน้ำดื่มแตกต่างกัน ดังนี้

(1) ชาวบ้านน้ำจืด นิยมเก็บน้ำดื่มแยกต่างหากจากน้ำใช้ แม้ว่าแหล่งน้ำจะเป็นแหล่งเดียวกัน แต่ชาวบ้านน้ำจืดให้ความสำคัญเกี่ยวกับภาชนะและสถานที่เก็บน้ำดื่มมากกว่าน้ำใช้ เพราะถือว่าน้ำดื่มต้องสะอาดกว่าน้ำใช้ ภาชนะเก็บน้ำส่วนใหญ่เป็นหม้อดิน เรียกว่าหม้อกาบ ขนาดจุประมาณ 8 ถึง 10 ลิตรซึ่งมีฝาปิดมิดชิด ภาชนะที่คักน้ำเป็นกระบวย มีค้ำม ทำจากกะลามะพร้าว หรือโลหะ เมื่อใช้เสร็จก็จะแขวนไว้ใกล้ ๆ หม้อ ไม่วางไว้บนฝาโอ่ง ชาวบ้านน้ำจืดไม่นิยมใช้ขันคักน้ำดื่ม เพราะเมื่อใช้ขันคักน้ำแล้วนิ้วมือจะจุ่มลงไปให้น้ำทำให้น้ำไม่สะอาด น้ำดื่มสำหรับผู้ใหญ่จะแยกจากเด็ก เพราะเวลารับประทานอาหารเสร็จแล้ว เด็กไม่ล้างปากก่อนคักน้ำ ผู้ใหญ่เกรงว่าข้าวสุกหรือเศษอาหารจะตกลงในหม้อกาบ น้ำจะไม่สะอาดและเหม็นคาวจึงต้องแยกน้ำดื่มของเด็กจากผู้ใหญ่ การล้างกระบวยก็จะทำทุก 2-3 วัน หรือถ้ามีตะกอนจับก็จะล้างวันเว้นวัน ส่วนหม้อกาบก็จะล้างทุกครั้งที่คักน้ำใสใหม่

(2) ชาวบ้านวังรางใหญ่ เล่าว่าไม่ค่อยมีโอ่ง มีไม่กี่บ้านที่มีโอ่ง 1-2 ใบ ที่มีส่วนใหญ่คือโอ่งใบไม้โคนกสำหรับใส่น้ำซึ่งก็จุไม่มากและใสไว้นานทั้งน้ำดื่มและน้ำใช้ ถ้าฝนตกก็เก็บน้ำฝน พอฝนหมดก็คักน้ำจากห้วย คลองมาใสโอ่ง ใส่โอ่งไว้คักน้ำ ขวด ขวดแก้ว ฯลฯ ต่อไป ส่วนน้ำอาบ ชักผ้า ก็จะไปใช้ที่ห้วย หรือคลองเลย ภาชนะที่ใช้คักน้ำคักน้ำใช้ก็เป็นขันอะลูมิเนียมหรือขันพลาสติก และเป็นใบเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้ล้างทำความสะอาดขันหรือโอ่งหรือโอ่งหรือโอ่งเลย

(3) ชาวบ้านท่าราบ จะเก็บน้ำดื่มไว้ในโอ่ง แต่ละบ้านจะมีโอ่งตั้งแต่ 3 ใบขึ้นไป โดยแยกเก็บน้ำดื่มไว้คนละโอ่งกับน้ำใช้ การรองน้ำฝนส่วนใหญ่จะรองด้วยผ้าขาวบางแล้วใสโอ่งไว้ บางบ้านก็จะปิดปากโอ่งด้วยพลาสติก เอาเชือกมัด แล้วปิดฝาอีกชั้นหนึ่ง บางบ้านก็จะปิดแค่ฝาชั้นเดียว ภาชนะที่ใส่น้ำดื่มคือขันอะลูมิเนียมหรือแก้วน้ำ ซึ่งก็จะล้างบ่อย ๆ แต่ไม่ทุกวัน ส่วนใหญ่จะล้างเมื่อมีกลิ่นเหม็นจากขันหรือขันมีคราบเลอะเทอะ เวลาคักน้ำก็ใช้ขันคักจากโอ่งขันคัก ถ้าคักเหลือก็จะเททิ้ง และคนใน

บ้านจะใช้ขันใบเดียวกัน ถ้ามีแขกมาหากจะใช้ขันหรือแก้วอื่น ส่วนโองก็มักจะทำ ความสะอาดทุกครั้งก่อนรองน้ำฝนใส่โดยเฉลี่ยประมาณปีละครั้ง

(4) ชาวบ้านในไฮ เก็บน้ำดื่มและน้ำใช้หุงต้มอาหารไว้ด้วยกัน ถ้าจะแยกก็ เฉพาะน้ำใช้ล้างถ้วยชาม โดยตักแบ่งออกจากโองใหญ่ใส่กระป๋องหรือกาละมังไว้ ถ้า เป็นน้ำฝนหากมีโองพอก็จะแยกเก็บน้ำฝนไว้ต่างหาก ภาชนะที่ใช้เก็บน้ำมีความจุไม่ เกิน 10 ปีบ ซึ่งบางครัวเรือนก็ใช้หมกภายในหนึ่งวัน ชาวบ้านนิยมตักน้ำจากบ่อขุดมา ใช้ทุกวัน หรือวันเว้นวัน ถ้าน้ำในบ่อขุดมากน้ำจะขุ่น ชาวบ้านจะรีบตักน้ำเอาไว้ ตอนเช้าตรู่ พักน้ำไว้ให้ตกตะกอนจึงจะใช้ภาชนะใส่น้ำดื่ม นิยมใช้ขันลงหิน (ขันทอง เหลือง) หรือขันอะลูมิเนียม (ขันขาว) สมาชิกในครัวเรือนใช้ขันร่วมกัน และจะคว่ำขัน ไว้บนฝาโอง ใครต้องการตักน้ำก็ตักดื่ม น้ำเหลือก็วางไว้ คนต่อไปก็ตักน้ำที่เหลือต่อ หรือบางครั้งดื่มไม่หมดก็จะเทน้ำที่เหลือไว้ในอ่างล้างชาม มีการขัดล้างขันบ่อย ๆ เพราะมักจะมีตะกอนสีแดงจับข้างในขันเร็วมาก จึงล้างทุกวันหรือ 2-3 วัน ส่วนโองก็จะ ทำความสะอาดทุกครั้งใสน้ำใหม่ เพราะกันโองจะมีฝุ่นตะกอนเห็นได้ชัดเจน เวลาจะ ตักน้ำมาใส่ใหม่ก็ต้องเทน้ำที่เหลือออกทิ้งจนหมด ชาวบ้านจะตักน้ำมาใช้ทุกวัน บาง บ้านก็ตักเข้าเหย็นถ้าโองมีขนาดเล็ก

พฤติกรรมการรักษาความสะอาดแหล่งน้ำดื่ม ชาวบ้านมีวิธีดูแลรักษาความสะอาดของ แหล่งน้ำดื่มต่างกันไป ดังนี้

(1) ชาวบ้านน้ำจืดและชาวบ้านในไฮ นิยมล้างทำความสะอาดบ่อทุกปีซึ่ง ชาวบ้านน้ำจืดเรียกว่าการรื้อบ่อเพื่อเอาสิ่งสกปรก เศษผง เศษใบไม้ หรือตะกอนกัน บ่อทิ้ง น้ำจะได้ใสสะอาด การรื้อบ่อนิยมทำหลังสงกรานต์ เพราะเป็นช่วงฤดูแล้ง น้ำใน บ่อขุดมากเสียเวลาตักน้ำออกไม่นานนัก ทำให้สะดวกในการทำความสะอาดหรือบาง ครัวเรือนก็ใช้เครื่องสูบน้ำออกโดยเสียค่าบริการครั้งละ 30-40 บาท ซึ่งขึ้นอยู่กับปริมาณ น้ำที่ค้างบ่อ เมื่อสูบน้ำหรือตักน้ำออกจนหมดแล้วก็จะให้คนลงไปเก็บกวาดเศษใบไม้ เศษผงกันบ่อออกให้หมด หลังจากนั้นก็จะขุดบ่อให้ลึกลงไปอีกเล็กน้อย แล้วปล่อยให้ น้ำใหม่ซึมออกมาสักครึ่งชั่วโมงจึงตักน้ำที่ซึมออกมาใหม่ทิ้ง เมื่อทำความสะอาดกันบ่อ

เสร็จแล้ว ก็จะทำความสะดวกปลอดภัยโดยใช้แปรงไม้ หรือกามมะพร้าวชุดตะกอน หรือคราบตะไคร่น้ำที่จับอยู่รอบ ๆ ปลอดภัยออกจนหมดปล่อยให้หน้าสีมออกมา วันรุ่งขึ้นก็สามารถใช้น้ำในบ่อได้ น้ำก็จะมีลักษณะใส่น้ำใช้ ชาวบ้านนิยมขอแรงกันมาช่วยรื้อบ่อ หรือบางบ้านก็ลงแขกกันตามจำนวนบ้านที่ใช้น้ำจากบ่อเดียวกัน

(2) ชาวบ้านวังรางใหญ่ เนื่องจากแหล่งน้ำส่วนใหญ่คือ ห้วย คลอง ฝาย ซึ่งเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่มีคนไปอาบ ซักล้าง บางทีก็มีวัว ควายลงกินน้ำ ทำให้แหล่งน้ำเหล่านั้นไม่สะอาดเลย แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านยังต้องคั้นน้ำนั้น ไม่มีการชูดอกห้วยหรือคลอง จะมีการทำความสะอาดตามธรรมชาติก็คือตอนฤดูฝน ฝนตกมากน้ำก็จะระบาย พัดพาสิ่งต่าง ๆ ผ่านไป ก็จะได้น้ำที่ใส และดูสะอาดขึ้นกว่าตอนก่อนฤดูฝน แต่ก็มีบางปีที่ฝนแล้งชาวบ้านยิ่งเดือดร้อนมาก เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่ไม่มีการทำความสะอาด ขั้นตอนที่กระทำกันคือเลือกตักน้ำบริเวณต้นน้ำ โดยการตักน้ำไปใส่ไหหรือโอ่งไว้ และส่วนมากก็ไม่ได้ล้างไหหรือโอ่งก่อนใส่น้ำใหม่

(3) ชาวบ้านท่าราบ แหล่งน้ำดื่มคือน้ำฝน การทำความสะอาดแหล่งน้ำดื่มโดยตรงไม่มี จะมีแค่ขั้นตอนการรองน้ำฝนว่า ชาวบ้านจะปล่อยให้ฝนตกหนัก ๆ ชะล้างหลังคาให้สะอาด หรือปล่อยให้ฝนตกผ่านไป 3-4 ครั้งก่อน สังเกตว่าน้ำเริ่มใสสะอาด จึงเริ่มรองน้ำฝนไว้ดื่ม ซึ่งก็จะรองไว้ในโอ่ง โดยล้างโอ่งปีละครั้งตอนหน้าฝน พอฝนตกมาก ๆ ก็จะใช้โอ่งล้าง การล้างมีหลายแบบ บางบ้านก็ใช้ผ้าชุบน้ำขึ้นมาจนแห้ง บางบ้านใช้แปรงถูให้สะอาด บางบ้านมีโอ่งใหญ่มากก็ลงไปล้างเช็ดในโอ่งเองเลย บางบ้านล้างแล้วยังคว้าโอ่งตากแดดไว้ก่อนร่อนน้ำฝนครั้งต่อไปด้วย ไม่มีบ้านใดใช้ผงซักฟอกในการล้างโอ่งเลย จะมีน้อยบ้านที่ไม่ได้ล้างโอ่ง น้ำฝนที่รองไว้แล้วมดหรือแมลงลงไป ถ้าอยู่ในช่วงหน้าฝนก็จะเททิ้งรองใหม่ หากเลยหน้าฝนไป บางบ้านก็ช้อนแมลงทิ้งแล้วกรองน้ำใหม่ บางบ้านก็เททิ้งไปเลย

พฤติกรรมกรทำให้น้ำสะอาดก่อนดื่มมีหลายวิธีด้วยกัน แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะวิธีที่ชาวบ้านสามารถทำเองได้ ได้แก่ การต้ม การกรอง และการใช้สารส้มกวนให้น้ำใส เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่า น้ำใสและไม่มียุงคือน้ำที่สะอาดใช้ดื่มได้ ทำให้

ชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านมักจะนำน้ำที่จะใช้ดื่มมาพักไว้ในโอ่ง เมื่อน้ำตกตะกอนแล้วจึงใช้ดื่มโดยไม่มี การปฏิบัติตาม 3 วิธีดังกล่าว เพราะการต้มทำให้น้ำเสียรส สิ้นเปลือง เวลาและเชื้อเพลิง แต่ก็จะมี การต้มน้ำดื่มบางกรณี เช่น เวลาไม่สบาย หรือสำหรับ หญิงคลอดบุตรใหม่ ๆ ยังอยู่ไฟและต้องให้นมบุตรเพราะเชื่อว่าน้ำอุ่นจะทำให้มดลูก เข้าอุ้งเร็วและไม่ทำให้ทารกท้องเสียเวลาต้มนานนมแม่ การกรองน้ำก็เสียเวลา จึงไม่ค่อยทำ ยกเว้นกรณีที่น้ำที่ได้มีลักษณะขุ่นมาก ๆ ก็จะกรองโดยใช้ผ้าขาวบาง แล้ว พักน้ำให้ตกตะกอนก็ใช้ดื่มได้ ชาวบ้านในใส มีเจ้าหน้าที่ของรัฐแนะนำชาวบ้านให้ กรองน้ำใช้และมีอุปกรณ์เครื่องกรองน้ำขายราคาเครื่องละ 200 บาท แต่ไม่ได้รับความ สนใจเพราะชาวบ้านบอกว่าแพงเกินไป การกวนสารส้มชาวบ้านก็ไม่นิยมทำ ชาวบ้าน ทำราวคั้นน้ำฝน ยังไม่นิยมการต้ม อดยาก็แค่ใช้ผ้าขาวบางกรองตอนรองน้ำใส่โอ่ง จากนั้นก็ดื่มเลย ชาวบ้านวังรางใหญ่ นั้นถ้าเป็นน้ำฝนก็จะดื่มเลยโดยไม่คำนึงว่าน้ำฝน อยู่ในภาชนะใดหรือน้ำฝนกลายเป็นสีอะไรไปแล้ว ส่วนน้ำจากห้วยหรือคลองต้องขุ่น มาก ๆ จึงจะใช้ผ้าขาวบางกรอง การต้มน้ำก็จะทำเป็นครั้งคราวคือกรณีต้มให้คนป่วย ดื่ม เด็กเล็กสวนใหญ่ก็ต้มน้ำเหมือนที่ผู้ใหญ่ต้ม และมีบางบ้านที่เตรียมน้ำให้ลูกไปดื่มที่ โรงเรียน ซึ่งก็เป็นน้ำเหมือนที่ต้มที่บ้านไม่ได้ผ่านชั้นคอนทำให้สะอาดใด ๆ ทั้งสิ้น เหตุที่เตรียมน้ำให้ลูกไปดื่มที่โรงเรียนเพราะกลัวว่าทางโรงเรียนจะไม่มีน้ำให้ลูกดื่ม ไม่ ไรกลัวว่าน้ำที่โรงเรียนจะไม่สะอาดแต่อย่างใด

ปัญหเกี่ยวกับน้ำดื่ม จากการจัดกลุ่มสนทนาพบใน 2 ลักษณะดังนี้

(1) การขาดแคลนน้ำดื่ม ซึ่งจะมีปัญหาที่หมู่บ้านวังรางใหญ่ ชาวบ้าน ขาดแคลนทั้งภาชนะสำหรับเก็บน้ำดื่ม และขาดแคลนแหล่งน้ำที่ให้น้ำดื่มและถ้าปีไหน ฝนแล้งจะทำให้ชาวบ้านมีปัญหามากยิ่งขึ้น ชาวบ้านต้องการภาชนะขนาดใหญ่เก็บน้ำ สำหรับชุมชน ส่วนหมู่บ้านอื่น ๆ จะไม่มีปัญหาในการขาดแคลนแหล่งน้ำดื่มจะมีคือหมู่บ้านในใสซึ่งหากต้องการต้มน้ำฝนก็จะขาดแคลนภาชนะเก็บน้ำฝน แต่ชาวบ้านในใสก็ ต้มน้ำบ่อแทนได้ จึงไม่คิดว่าเค็อครอนและไม่เป็นปัญหา

(2) ความสะอาดของน้ำดื่ม ถ้าพิจารณาตามหลักสุขอนามัยแล้ว น้ำที่ชาวบ้านทุกหมู่บ้านดื่มนั้นยังไม่สะอาดนัก แต่ก็พอที่จะใช้ดื่มได้โดยไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ยกเว้นหมู่บ้านวังรางใหญ่ ซึ่งดื่มน้ำจากห้วย คลอง ฝาย ที่ทั้งคนและสัตว์ใช้แหล่งน้ำเดียวกันในการดื่ม อาบ ชำระล้าง น้ำจึงสกปรกมาก ๆ และชาวบ้านยังไม่ให้ความสำคัญในการทำน้ำให้สะอาดก่อนดื่มเพราะสิ้นเปลืองเวลา เชื้อเพลิง ทำให้ชาวบ้านทั้งเด็กและผู้ใหญ่ไม่น้อยที่มีอาการท้องเสียบ่อย ๆ ส่วนชาวบ้านที่ทราบพบว่าน้ำประปาที่มิในหมู่บ้านนั้นสกปรกมาก

นอกจากนี้ในทุกหมู่บ้านมีปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรกรรม

แนวทางแก้ปัญหา แบ่งออกเป็น 2 แนวทางคือ

(1) เกี่ยวกับภาชนะเก็บน้ำ เฉพาะในหมู่บ้านวังรางใหญ่การแก้ปัญหาในระยะสั้นคือจัดหาภาชนะเก็บน้ำขนาดใหญ่ประจำหมู่บ้านโดยอาจขอแรงและทุนทรัพย์จากชาวบ้าน ซึ่งก็อาจจะยังได้ภาชนะไม่พอเพียงแต่ก็ช่วยแบ่งเบาความเดือดร้อนได้บ้าง ในการแก้ปัญหาระยะยาวคือการแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ หากชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นก็จะมีกำลังทรัพย์ที่จะซื้อถังไว้เก็บน้ำดื่มในครัวเรือนได้ ซึ่งบางทีการจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรก็จะช่วยให้ชาวบ้านมีผลผลิตทางการเกษตรสูงขึ้น มีกำลังทรัพย์มากขึ้น

(2) การทำน้ำให้สะอาดก่อนดื่ม การแก้ปัญหาในระยะสั้นคือ จัดหาเครื่องกรองน้ำไว้ใช้ในหมู่บ้าน เพราะเป็นวิธีทำน้ำให้สะอาดที่สะดวกในการปฏิบัติซึ่งก็อาจจะยังไม่ได้ผลเท่าไรนัก จึงต้องทำการแก้ปัญหาในระยะยาว คือการให้ความรู้ทางสุขภาพอนามัยกับชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสะอาดของน้ำดื่มและภัยที่เกิดจากการดื่มน้ำที่สกปรกจะให้เห็นความสำคัญในการทำน้ำสะอาดก่อนดื่ม เพราะยังมีชาวบ้านวังรางใหญ่จำนวนไม่น้อยมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับน้ำดื่ม เขาให้ความสำคัญกับน้ำที่ใช้อาบว่าต้องดูให้ดี ถ้าน้ำไม่สะอาดพอจะทำให้คันตัว ส่วนน้ำดื่ม

นั้นอย่างไรก็ได้ จึงควรที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะทำการให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชนในทุก ๆ หมู่บ้าน

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าปัจจัยหลักที่มีผลต่อพฤติกรรมการเลือกน้ำดื่มของชาวชนบทในประเทศไทยได้แก่รสชาติของน้ำดื่ม และแหล่งน้ำดื่ม ชาวบ้านเลือกดื่มน้ำตามรสชาติที่ตนชอบ ซึ่งถ้าสามารถหาน้ำที่ชอบจากแหล่งน้ำได้ก็จะดื่มไปตลอด เช่น ชอบดื่มน้ำฝน ถ้ามีภาชนะเก็บน้ำฝนไว้ดื่มได้ตลอดปี หรือฝนตกตลอดปีก็จะดื่มน้ำฝน บางบ้านชอบดื่มน้ำบ่อ เมื่อน้ำในบ่อมีให้น้ำมาดื่มได้ตลอดปีก็ดื่มน้ำบ่อ แต่ถ้าชอบดื่มน้ำฝน แล้วไม่มีภาชนะเก็บน้ำฝนไว้ดื่มได้ตลอดปีก็ต้องดื่มจากแหล่งอื่น ๆ ที่หาได้

ถึงแม้ตัวอย่างที่ใช้จะไม่ใช่ตัวแทนของภาค หรือของจังหวัด แต่ก็ได้ข้อมูลเพียงพอเป็นแนวทางทราบถึงพฤติกรรมการเลือกน้ำดื่ม รวมทั้งปัญหาและแนวทางแก้ไข ปัญหาเกี่ยวกับน้ำดื่มของชาวชนบท ซึ่งพบว่าชาวบ้านวังวางใหญ่เคียดร่อนจากการขาดแคลนน้ำดื่มและภาชนะสำหรับเก็บน้ำดื่มอย่างยิ่ง ชาวบ้านทุกหมู่บ้านไม่ได้สนใจทำความสะอาดน้ำก่อนดื่มมากนัก และสิ่งที่ชาวบ้านทุกหมู่บ้านต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือคือ การจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

เอกสารอ้างอิง

- โกมล ศิระบวร และคณะ. 2524. *การประปาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- เปี่ยมศักดิ์ เมนะเศวต. 2525. *แหล่งน้ำกับปัญหาสุขภาพ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พิชิต สฤตพรหมณ์ และคณะ. 2530. *การศึกษาคุณภาพ ปริมาณและพฤติกรรมการใช้น้ำดื่มของชุมชนชาวไทยในชนบท : คุณภาพน้ำทางแบคทีเรียวิทยา*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาวิทยาศาสตร์อนามัยสิ่งแวดล้อม คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2521. *รายงานการประเมินโครงการจัดให้มีน้ำสะอาดในชนบทที่วราชอาณาจักร*. กรุงเทพมหานคร

- สันหัด เสริมศรี. 2525. *ทัศนคติ พฤติกรรมและความต้องการน้ำดื่มและส้วมในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- สุบรรณ พันธ์วิเศษ และคณะ. 2529. *รายงานการวิจัย การศึกษาคุณภาพ ปริมาณและพฤติกรรมการใช้น้ำดื่มของชาวชนบทในประเทศไทย (การศึกษาเชิงสังคมศาสตร์)*. กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- อรพินท์ พิทักษ์มหาเขต และ อมรา สุนทรธาดา. 2529. *การศึกษาคุณภาพ ปริมาณและพฤติกรรมการใช้น้ำดื่มของชุมชนชาวไทยในชนบท : การวิจัยเชิงคุณภาพ*. เอกสารทางวิชาการหมายเลข 106, กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
- Frankel, R.J., and P. Chouvanavirakul. 1973. *Water Consumption in Small Communities of Northeast Thailand*. *Water Resources Research* No. 9.